

Jaromír Marek

Doba chemlonová

Jak jsem přežil socialismus,
svoji rodinu a Brno

Host

**DOBA CHEMLONOVÁ
JAK JSEM PŘEŽIL SOCIALISMUS,
SVOJI RODINU A BRNO
JAROMÍR MAREK**

**BRNO
2023**

Jaromír Marek

Doba chemlonová

Jak jsem přežil socialismus,
svoji rodinu a Brno

© Jaromír Marek, 2023

Cover photo by BrAt82 / Shutterstock.com

© Host — vydavatelství, s. r. o., 2023

(elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-1621-6 (PDF)

ISBN 978-80-275-1706-0 (ePUB)

ISBN 978-80-275-1707-7 (MobiPocket)

Byl konec zimy roku 2020 a já jsem třetím rokem pracoval v Londýně jako rozhlasový zpravodaj. Brexit byl za námi a zdálo se, že se to šílené pracovní tempo na chvíli zklidní. A že konečně budu mít čas na dovolenou. Londýnská zima je sychravá, a tak jsem odletěl do Indie. Jezdím tam skoro třicet let a těšil jsem se, že tentokrát nepojedu nic točit, psát ani vysílat. Jen se procházet městy, objíždět památky a snad se i koupat v moři. A také si užít toho, že z Londýna se dá do Bombaje letět přímo a bez přestupů. Protože můj psí přítel Mikeš není příliš samostatný, do Londýna přiletěla z Brna moje maminka, aby mu dělala společnost.

Ve zprávách z čínského Wu-chanu se už ozývalo slovo „koronavirus“, stejně jako ostatní jsem si ale nedokázal představit, že by z tohoto mraku zapršelo. Vždyť všechny ty ptačí chřipky a eboly se ukázaly být spíše mediálními než reálnými strašáky. Jen jsem však přiletěl do Indie, všechno to začalo. Několik málo hodin po přistání země zastavila přílety ze světa a nastal zmatek. Nikdo nevěděl, co bude. Výlet do Indie se změnil v nekonečný závod v posouvání termínu odletu a v nepřetržité telefonování s kanceláří společnosti Air India. Nakonec tam přestali brát telefon a já jsem byl rád, že se mi podařilo se ze země vůbec dostat. Seděl jsem

v jednom z posledních letadel, která ještě odletěla. Pak se Indie na měsíce odstříhla od světa. Globální pandemie záhy dorazila i do Londýna a celé Británie! Život utichl, všechno se zavřelo a letadla zůstala sedět na zemi. A moje maminka v mém londýnském bytě! Z plánovaných čtyř týdnů se staly čtyři měsíce!

Čas se vlekl jako zcukernatělý med a každý únik se hodil. Abych předešel neodvratitelné ponorkové nemoci, usedal jsem ve volných chvílích na balkon a psal a psal. Lovil jsem v paměti a občas s mámou konzultoval staré a banální historky. Zasuté vzpomínky se začaly vynořovat jedna za druhou, jako by někde čekaly, až přijde jejich čas. Upřímně, žádná z nich není důležitá, některé jsou možná zaznamenáníhodné, většinou jsou to ale naprosté pitomosti. Vznikl proto žánrový paskvil, jehož cílem je jediné: připomenout sobě a snad i jiným, jak jsme žili a po čem jsme toužili.

To, že se většina děje odehrává v sedmdesátých letech dvacátého století, bylo dáno shůry. Do té doby jsem se prostě narodil. Nějaká dobrodružství a úsměvné historky by moje rodina prožívala v kterékoliv době. Okolnosti onoho podivného času, který dnes nazýváme normalizací, však opepřily postavy i děje dodatečnou bizarností. Ta se však vyjevuje až zpětně. Tehdy člověk nevnímal, jak komická a zároveň temná doba to je. Těšil se z drobných, opravdu drobných radostí a žil, jak to šlo. Kulisami byly studená válka a upachtěné budování rozvinutého socialismu, který byl tak rozvinutý, že jej provázel všeobecný nedostatek. Byla to doba temná a beznadějná a zároveň naivní i trochu legrační. Záleží na úhlu pohledu. Rozhodně bych se do ní nechtěl vracet, a to i přesto, že je spojena se zlatým věkem mého dětství.

Postavy, které se objevují v této knížce, byly kdysi z masa a kostí. Mým cílem nebylo kohokoliv hodnotit, posuzovat a už vůbec ne odsuzovat. Proč taky? Navíc historka je svatá a kdo ví, jak to bylo doopravdy? Kdyby tyto řádky četl můj děda Bohumil, určitě by je lakonicky zhodnotil slovy: „Co to je? Tři kamínky pod vodó?“ Tímto obratem označoval něco banálního a zbytečného. A měl by možná pravdu. Ale občas — nejen během pandemického bezčasí — je pro nás důležité i to banální a zbytečné.

U nás na pavlači

Je mi tak dva a půl roku a sedím na nočníku v kuchyni. Dopělí koukají na obrazovku, kde se vlní neurčité černobílé stíny. Ve vzduchu je cítit vzrušení.

„Mirečku, podívá se. To só lidi na Měsícu!“

Neil Armstrong a Buzz Aldrin vstoupili na měsíční povrch v červenci roku 1969 v půl čtvrté ráno českého času. Díky partyzánštině techniků vysílala historický okamžik živě i Československá televize, jednalo se o neplánovaný a patřičnými orgány neschválený přenos. Je ovšem nepravděpodobné, že bychom sledovali vysílání uprostřed noci. To, co si pamatuji, byl spíše záznam, který Československá televize odvysílala tentýž den odpoledne. Dějinná událost mě zaujala natolik, že jsem ve svém útlém věku zformuloval krátkou říkanku, která se uchovala v rodinné ústní tradici.

„Letěla raketa na Měsíc,
letěla dolů,
zlámala nohu!“

Dadaisté by zaplesali! I moje druhá nejstarší vzpomínka je spojena s televizí. Dodnes si vybavuji hrůzu, kterou ve mně vyvolávala bílá maska Široka v televizním seriálu o Rychlých

šípech. Ten obraz mě přitahoval a děsil zároveň. A to tak silně, že se mi do paměti nesmazatelně vryl i přístroj samotný. Bavíme se o době, kdy byly televize i rozhlasový přijímač uctívány skoro jako kultovní předměty. Pokaždé když se televize vypnula, důkladně se přikryla přehozem. Jako monstrance. Naše televize Tesla Mimosa byla dřevěná bedna s okrouhlou obrazovkou a ovládacími knoflíky na pravém boku. K nim jsem ovšem přístup neměl. Právo sahát na ně získával v naší rodině člověk až s nabytím plnoletosti. A to ještě jen čistě teoreticky. Babička Růžena, která byla díky své sveřepé povaze faktickou hlavou rodiny, to viděla jasně: „Krócením knoflíků se přístroj darmo kazí a láme.“

Naštěstí Československá televize tehdy vysílala jen jeden jediný program, a tak nebylo nutné ničím „krótit“ a přeladovat. Televizor zakoupil strýc Bohumil poté, co na něj celý rok vydělával na brigádě v ostravských uhelných dolech. Když se odstěhoval, přístroj odprodal rodičům. A tak Mimosa kralovala na policice připevněné ve zdi nad oتمانem. Jako dítě jsem se té pohovce vyhýbal. Obával jsem se, že se police vytrhne ze zdi a televize, která vážila skoro třicet kilo, mě rozdrtí. Nerozdrtila. Police byla pevně zasádrovaná v silné zdi. Protože televize byla hned vedle dveří, trůnila na ní ošatka s toaletním papírem připraveným na cestu. Byt, ve kterém jsem bydlel do svých pěti let, totiž neměl ani koupelnu, ani vlastní toaletu. Ta byla na chodbě a sdíleli jsme ji společně se sousedy. V sedmdesátých letech minulého století to pořád nebylo nic neobvyklého. V zemi se čile budoval socialismus, řada lidí ale stále žila stejně jako před sto lety. Když jsem se narodil, v jednopokojovém bytě na pavlači nás přebývalo vskutku hodně. Dědeček Bohumil, babička Růžena, máma

Marta, otec Jaromír a já. Byt přitom sestával jen z kuchyně a ložnice. Tam jsme spali všichni. Vlastně už ani nevím, jak jsme se tam vůbec vešli. Jak soužití tří generací na čtyřiceti metrech čtverečních probíhalo, to si ani nechci představovat. Nakonec je vlastně zázrak, že jsem vůbec na světě. Narodil jsem se asi rok po svatbě, ale je skoro jisté, že moji rodiče nebyli sami doma ani sekundu. Však si také tátovi kolegové v práci dělali legraci, kde ke svému synovi přišel, když musí noc co noc spát společně s tchánem a tchyní.

Na svět jsem přišel v lednu roku 1967. Na politické scéně se oteplovalo a blížilo se pražské jaro, v Brně ale mrzlo, až praštělo. Teplota padala ke čtrnácti stupňům pod nulou a rodiče si mě vezli domů v kožešinovém pytlí. Doma, to bylo v bytě v posledním, čtvrtém patře pavlačového domu na Starém Brně. Byl to činžák z přelomu devatenáctého a dvacátého století. Jak v té době Brno upevňovalo pozici jednoho z průmyslových center rakousko-uherské monarchie, rostly podobné domy jako houby po dešti. Jejich hlavním úkolem bylo ubytovat co největší počet dělníků, kteří se sem stěhovali za tovární práci. Žádný luxus nečekali a tyto pavlačové domy jim ho ani nenabízely. Z ulice přesto vypadal dům docela honosně, měl karmínovou fasádu kombinovanou s režným zdivem béžové barvy a svou mocnou silou mě fascinovaly mohutné červené vstupní dveře, které byly tak těžké, že jsem je dlouho nedokázal sám otevřít. Nade dveřmi bylo kulaté okénko, ve kterém z lepších časů zůstalo pár tabulek barevného skla. Nebyl to rozhodně žádný měšťanský dům, od počátku byl projektován

jako levné dělnické bydlení, ale přesto měl v sobě jakousi noblesu. Tradovalo se, že ve vstupní hale bývala zdobná kovaná mříž. S nadšením Indiana Jonese jsem později v dlažbě objevil kovové patky, ve kterých mohla být mříž vsutku upevněna. Jestli tam někdy opravdu byla a jak případně vypadala, to už si nikdo z nájemníků nepamatoval.

Místo, kde byl dům postaven, muselo mít ve své době jistý romantický nádech. Přímo před ním totiž protékal Svratecký náhon. Uměle vybudovaný vodní tok, který se z řeky Svatky odpojil v oblasti dnešního velodromu v Pisárkách a tekla přes Staré Brno a Mendlovo náměstí a za Dornychem se vléval do Svitavského náhonu a záhy do samotné řeky Svitavy. Po staletí přiváděl vodu do středověkého Brna a poháněl mlýny Starobrněnský i Lamplův, který později na prostranství pod Petrovem vystřídaly městské lázně. Staré Brno bylo ve své době opravdovým vodním městem. Kanál obtékal Mendlovo náměstí, kde napájel sádky s rybami a později koupaliště. Jak je patrné ze starých fotografií, vodní tok protékal doslova mezi domy, ze kterých se často dalo nastoupit přímo na loďku. Díky množství mostů a lávek se čtvrti říkalo Malé Benátky. Vodní tok začal postupně mizet v kanalizaci a v roce 1961 se pod zemský povrch skryla i poslední část náhonu, která protékala před naším pavlačákem. Na místě Svrateckého náhonu vznikla silnice. Zůstal jen název ulice: Rybářská. A zůstaly také vzpomínky. Na březích i na hladině Svrateckého náhonu prožila dětství moje máma. Jako dítě se v něm v létě koupala a plavila v neckách, v zimě na něm s ostatními bruslila.

Středem Rybářské ulice protékal do roku 1961 Svratecký náhon. Potom zmizel v potrubí a na jeho místě je silnice. Náš dům na snímku není, je o jedno číslo popisné vpravo.

Náš byt byl stejný jako stovky bytů v podobných pavlačových domech po celém Brně. Do kuchyně se vstupovalo prosklenými dveřmi rovnou z pavlače. Na stropě visela silná zářivka, a když se otočilo vypínačem, nejprve se rozblíkala jako stroboskop a pak zalila prostor nepříjemně bodavým bílým světlem. V kuchyni vlevo za dveřmi byla již zmíněná televize a pod ní oتمان. Ten sice nechal dědeček vyrobit na míru, jenže špatně změřil zádveří. Pohovka byla příliš široká, a když se postavila na místo, nedaly se vstupní dveře otevřít. Řešení se záhy našlo. Zeď byla naštěstí tak silná, že do ní děda vysekal asi dvacet centimetrů hlubokou kapsu, do které divan zasunul. Na oتمان navazovaly v těsném sledu skříně a kredenc. Ty se mi líbily: byly bílé, s červeně natřenými nožičkami. Na kratší stěně pokoje byly dveře do

ložnice a pak už jen plynový sporák a kamna. Nad nimi trůnil dědečkův výtvar, na který byl nesmírně hrdý. Byla to dvojice trpaslíků řezajících dřevo. Samozřejmě jen jako. Na úzké dřevěné podložce byly připevněny dvě ploché figury trpaslíků. Ručky měly tvořené soustavou jednoduchých kloubů a vypadaly trochu jako loutky javánského stínového divadla. Oba permoníky spojovala papírová oblouková pila, kterou neúnavně řezali polínko. Pohon zajišťovala vrtule, umístěná na vrcholku plochého stromu. Horký vzduch vzlínající od kamen vrtuli roztáčel a pomocí zalomené hřídele pohyboval dvojicí permoníků. Dílko dědeček kdesi odkoukal, a protože byl profesí zámečník, trochu je vylepšil. Zejména byl pyšný na vrtuli vyrobenou z ohýbaného plechu. Předloha měla totiž jen papírové lopatky zapíchnuté do špuntu od vína. Sláva neúnavně pracovitých trpaslíků se brzy rozšířila, dědeček přijímal objednávky a sestavu urputně řezajících skřítků vyráběl a prodával. Z reklamních důvodů měl proto doma nad kamny umístěny hned dvě sady pidimužíků nad sebou. Málo která návštěva odolala. Mám takový pocit, že si je objednal i dědův známý, který měl doma plynové topidlo. To však vrtuli pohánějící permoníky roztočit nedokázalo. Zato v našich uhlových kamnech se topilo mocně a trpaslíkům ručky s pilkami jen kmitaly. Dědeček byl i autorem léčebného přístroje, za který by se nemusel stydět ani Thomas Alva Edison, případně Jára Cimrman. V německé dřevěné bedničce od střeliva s nápisem *Heeres Munition* se dodnes skrývá léčebná bomba. Podomácku vyrobený přístroj k elektroléčbě. K bakelitové desce je přimontován transformátor, dvě porcelánové pojistky a především základ celého zařízení: cívka. Vše je pospojováno látkou izolovanými vodiči. Vtip byl v tom, že do

jedné ruky se uchopil vodič a druhým vodičem si pacient přejížděl po léčeném údu. Intenzita blahodárného elektrického proudu se měnila cívkou a pro lepší výsledek byly oba „živé“ konce opatřeny bandáží, která se během aplikace namočila ve vodě. Nemusím zdůrazňovat, že použití přístroje nebylo zcela bezpečné. Nicméně dědeček si liboval, že mu pomáhá léčit revma, a malověrným, kteří se zázračného přístroje obávali, se smál.

Do obytné kuchyně se vešel pouze stůl se dvěma židlemi, a až teď mi dochází, že naše rodina se k němu nikdy nemohla posadit najednou. Na stěně zbylo už jen místo pro chladničku, která sloužila jako podstavec pro klec s papouškem. Na polici nad ní kraloval obří rozhlasový přijímač. Nepamatuji si, že by přístroj někdy někdo pustil. Zato mám v živé paměti slavnostní okamžik, kdy do obytné kuchyně zavedli rozhlas po drátě. Byl to jakýsi vzdálený předchůdce kabelové televize. Do dřevěné bedýnky na zdi přicházel signál kabelovým rozvodem. Výhodou zařízení bylo, že příjem byl čistý a nerušený. Naopak za jistou nevýhodu by bylo možné považovat fakt, že zařízení vysílalo jen jedinou stanici. O tom, která to bude, rozhodoval Československý rozhlas, respektive vedení strany a státu. Celý systém, který předpokládal zadrátovat většinu bytů a kanceláří, byl převzat ze Sovětského svazu a primárně měl sloužit potřebám civilní obrany, v případě mobilizace či vyřazení vysílačů z provozu nepřátelskými armádami. V době míru potom celá soustava přenášela vysílání stanice Praha. Ono to nakonec bylo jedno, protože všechny tři rozhlasové stanice, které byly tehdy v éteru, stejně vysílaly skoro totéž. Z hlediska režimu měl „dráták“ ještě jednu nespornou výhodu. Protože přístroj měl jediný

ovládací knoflík — hlasitost —, nesváděl nezbedné občany k tomu, aby se pokoušeli naladit a poslouchat některou ze závadných a podvratných vysílaček, jako byla Svobodná Evropa nebo Hlas Ameriky. Tady se prostě otočilo knoflíkem a přístroj začal bez reptání přehrávat nadšené budovatelské pochody a ideologicky nezávadné zprávy.

Zbývala už jen zeď přiléhající k pavlačí. V rohu bylo umývadlo s kohoutkem a věčně ledovou a silně chlorovanou vodou a vedle něj starý šicí stroj. Na něm sice nikdo nikdy pořádně nešil, ale když jsem byl trochu starší, občas mi dovolili si na něm naprázdno zašlapat. To bylo radosti! Výzdobu obytné kuchyně obstarávala celuloidová figurka Švejka, zelená plastová silueta Hurvínka a loupežník Rumcajs, který byl i s bambítkou vytvarovaný z nabarveného drátu.

Druhou a zároveň poslední místnost bytu tvořila ložnice. Ani ve skladšti nábytku nemohlo být napěchováno více skříní a postelí než tady. Do jediného pokoje se musel vejít gauč, na kterém spali rodiče, moje postýlka (samozřejmě šlo o tutéž postel, ve které o dvacet let dříve ležela moje máma), manželská postel prarodičů s nočními stolky a psychou: velkým zrcadlem na nízké skřínce, což bývala nezbytná výbava většiny prvorepublikových ložnic. Do úplného výčtu nábytku chybějí ještě čtyři masivní šatní skříně. A protože pokoj sloužil zároveň i jako sklad potravin, byla tam i police s moukou, cukrem a rýží. Zavařeniny všeho druhu stály v řadách nahore na skříních. Aby se potraviny nekazily, v ložnici se ani v nejtřesnějších mrazech netopilo. Vlastně tam ani žádná kamna nebyla. Když venku mrzlo příliš, vpustilo se do ložnice trochu teplého vzduchu dveřmi z kuchyně. Protože okno ložnice vedlo přímo na sever a sluneční svit tam nepronikl

ani uprostřed léta, věčný chlad v místnosti si nijak nezadal s krasovou jeskyní. To nejvíce oceňovaly vánoční kaktusy, které každou zimu pravidelně rozkvétaly. Lidé se však museli bez ohledu na roční dobu na noc zastlat těžkou přerovnou přikrývkou neboli duchnou. Už od raného dětství jsem byl takto připravován na všechny budoucí energetické krize. Okno sice sluneční paprsky do ložnice nevpuštělo, vedlo ale do ulice a toho se muselo využít. Dědeček Bohumil tudíž vyrobil drátěnou ohrádku, kterou připevnil na vnější okenní parapet. Tam jsem jako dítě celé hodiny sedával na polštářku a pozoroval cvrkot pod sebou. Myslím, že ani italský horolezec Reinhold Messner netrávil první roky svého života na římse ve výšce čtvrtého patra. Škoda že jsem této horolezecké průpravy později nevyužil. Osmitisícovky se mohly trást strachy!

Z pavlače nebyl nijak zvlášť působivý výhled. Přímo před námi se totiž rozprostíral rozsáhlý areál továrny, který vedl až k ulici Poříčí a k samotné řece Svatce. Z útrob závodu se dnem i nocí ozýval rachot, lomoz a břinkání. Místní nazývali fabriku plechárnou a lisovalo se tam nádobí: pekáče, mísy a talíře. V hale, která přiléhala ke dvorku, se za ohromného dunění rodily plechové koupelnové vany. Malý komínek, který trčel přímo naproti pavlači, občas vypustil barevný obláček. To asi když se vyráběla barevná vana na export. Zato z vysokánského továrního komína, který vévodil sousednímu oděvnímu závodu, vycházel poctivý černý kouř. Jednu dobu pod komínem zatápěl můj dědeček Bohumil, když si tam coby důchodce přivydělával jako topič.

Nevzhledný průmyslový areál ale nebyl nekonečný. Jeho konec sice z pavlače vidět nebyl, ale my jsme dobře věděli, že za ním je řeka Svratka. Ta k nám posílala armády rorýsů a racků. Přilétali s večerem a pořádali koncert svištivých „srííí-srííí“ a chraptivých „kriiik-kriiik“, které se mísily se zvuky továrny. Tehdy se to tak ještě nenazývalo, ale byla to vlastně pravá industriální romantika.

Když jsem se narodil, bylo mámě Martě dvacet let. Na fotografii je dobře patrný výhled z naší pavlače: v dálce Petrov, v prvním plánu industriální romantika takzvané plechárný. Tedy závodu Sfinx.